

NICOLAE PANĂ

E-AGORA

**DREPTURI FUNDAMENTALE
ÎN ERA DIGITALIZĂRII**

EDITURA UNIVERSITARĂ
București

CUPRINS

Prefață	7
Abstract	12
Introducere	16
1. Protecția vieții private	31
1.1. Viața privată - concept.....	32
1.2. Dreptul la viață privată și relația cu alte drepturi	36
1.3. Drepturile corelative și interpretarea jurispru- dențială internațională	45
2. Protecția demnității umane	51
2.1. Demnitatea umană - definiții și concepte	51
2.2. Demnitatea umană ca valoare constituțională națională și internațională.....	62
3. Dreptul la opinie	80
3.1. Libertatea de exprimare.....	86
3.2. Știri false (fake news).....	101
4. Drepturile prosumatorilor	107
4.1. Prosumatorul în democrațiile globalizatoare.....	110
4.2. Prosumatorul vs. Economii colaborative.....	116

5. Dreptul la uitare	131
5.1. „Habeas data” și uitarea.....	132
5.2. Dreptul la ștergerea datelor	136
6. Protecția identității etnice și culturale.....	139
6.1. Civilizația și cultura în lumea TIC	146
6.2. Caracteristicile identității culturale.....	158
6.3. Caracteristicile identității etnice	164
Concluzii.....	168
Conclusions	184
Bibliografie.....	200
Resurse electronice.....	212

PREFAȚĂ¹

“O piață – Ágora - în care să intre toți cetățenii care trebuie să participe la viața cetății” (Rousseau), acesta era dezideratul democrației directe, considerată de unii filosofi ca fiind singura organizare politico-socială în care cetățeanului îi sunt respectate drepturile și libertățile și care are ca finalitate fericirea socială a acestuia.

¹ Prezenta lucrare este o parte din cercetare pe care autorul o derulează în domeniul științelor sociale și are ca obiect înțelegerea și perfectarea E-Agora: viața cetății transpusă în lumea virtuală. Demersurile au fost începute în teza de doctorat susținută în limba spaniolă la Universitatea Carlos III din Madrid sub titlul: *E-agera – Impactul noilor tehnologii asupra dezvoltării dreptului. Participarea electronică directă a cetățeanului la procesul legislativ*; și continuate cu proiectul de cercetare postdoctorală din cadrul Academiei de Studii Economice din București sub titlul: *Fenomenul juridic în contextul globalizării. Rolul inteligenței artificiale în globalizarea democrației, riscuri diverse și vulnerabilități legale*. Astfel, pentru o mai bună corelare cu ritmul dat de avansul tehnologic și având în vedere faptul că domeniul este unul cu grad ridicat de noutate, autorul a ales să traducă din limba spaniolă, să revizuiască și să completeze pe alocuri varianta în limba română pentru publicul vorbitor de limba română, cercetările anterioare. Pentru cei interesați de subiectele propuse, vom pune la dispoziție și celelalte volume ale demersului nostru privind E-Agora: Premisele democrației participative în era digitalizării, Guvernarea electronică versus Administrația Electronică, Comunitățile virtuale ca fenomen juridic, Comunitățile virtuale - riscuri și vulnerabilități legale. Aparatul critic este la nivelul anilor 2014-2019, interval în care s-au derulat cercetările din cadrul școlii doctorale, urmând ca în perioada următoare acesta să fie actualizat și completat în reeditări ale lucrărilor prezentate. Autorul a ales ca Prefața și Concluziile lucrărilor să se repete în fiecare dintre acestea cu scopul ca cititorul care alege una dintre lucrări să fie informat despre rezumatul celorlalte, dar și în ideea promovării acestora ca întreg.

Democrația și rolul individului în societate este o temă care a preocupat juriștii, filosofii și sociologii de-a lungul istoriei, în toate încercările lor de a găsi formula îmbinării optime a puterii statale cu interesul individual și cel social.

Scopul prezentei lucrări este de a analiza și compara modelul antic al democrației directe cu actualul context socio-politic în care noile tehnologii deschid oportunități de comunicare și participare cetățenească nebănuite. World Wide Web reprezintă un spațiu nou, o nouă o “piață” – E-ágora – suficient de mare, astfel încât oricare cetățean al acestei lumi să poată participa în timp real și în mod efectiv la viața cetății „globale”.

Pornind de la ideea că noile tehnologii pot influența profund și radical procesul legislativ, în sensul de a așeza individul în prim plan și de a trece în plan secund partidele și organizațiile politice clasice, se încearcă redefinirea conceptului „ágora”, privit ca laitmotivul democrației originale și originare. Prin raportare la "satul global" (aldea global) și la infinitatea spațiului virtual, se propune inaugurarea pieței virtuale a cetățenilor planetei, interconectați permanent prin noile tehnologii, care exprimă concomitent și conștient opinii și propuneri, denumită E-ágora. Însă, pentru a materializa acest concept, trebuie redefinite mecanismele și regulile de funcționare ale proceselor legislative.

Ágora văzută ca o instituție a dreptului sau, mai exact, a istoriei dreptului natural, a fost înțeleasă ca locul fizic în care se luau decizii, ca o reprezentare a ideii de democrație contemporană. Indiferent de parcursul istoric al

conceptului, el sintetizează ideea de participare la procesul legislativ, fie directă, fie prin reprezentare.

Alăturând conceptele clasice noilor realități sociale, prezenta lucrare analizează și expune transformările ce redefinesc rolul politic al individului în societate și în procesul legislativ. Având în vedere influența incontestabilă a tehnologiei contemporane atât asupra comportamentului uman cât și asupra proceselor cognitive individuale, nu putem ignora posibilitățile pe care aceasta le oferă cetățenilor pentru a reorganiza mecanismele de elaborare și adoptare a politicilor publice. Referitor la impactul noilor tehnologii asupra societății, în ansamblu, și asupra indivizilor, în particular, nu putem afirma că există o opinie unitară, ideile se împart într-o serie de orizonturi paralele fără puncte de congruență unanim acceptate, care vor fi validate sau demontate în viitor, când efectele vor fi clare și vor putea fi studiate.

Ágora vs. E-ágora. Așa cum Ágora antică dispunea de două funcții, aceea de piață fizică în care se întâlneau cetățenii dar și un mod de corelare și amalgamare a opiniei publice în acte normative aplicabile erga omnes, la fel E-ágora converge spre o idealizare a opiniei publice care are printre finalități și pe aceea de a forma opinii, crezuri și, într-un final, acte juridice.

În ceea ce privește explicarea termenilor propuși, prin prisma manifestării politice a indivizilor, considerăm sinonimia următoare ca fiind definitorie: ágora reprezintă comunitățile off line iar e-ágora reprezintă manifestarea comunităților offline în mediul online. Trebuie evidențiat faptul că diversitatea comunităților online depășește orice

modalitate de organizare a comunităților offline, în contextul în care tehnologia face ca modul de interacțiune offline să fie incomparabil mai lent, mai neproductiv și segregat (în sensul că produce diferențe majore între membrii comunității).

O a doua analiză este aceea a izvorului generator de discuții. În acest sens, am pornit de la necesitatea primordială a dialogului și a dialogării. Ființa umană poartă un dialog în cazuri specifice: socializare sau justificare. Socializare este modul în care o persoană înțelege să abordeze o altă persoană sau un grup pentru a-și satisface nevoia de comunicare iar justificarea reprezintă răspunsul oferit de interlocutor, cel care este subiectul socializării. Fără a intra într-o trecere în revistă a termenilor și fără a relua teme deja dezbătute în literatura de specialitate, putem concluziona ca ordinea de zi în Ágora este aceeași ca cea reprezentată de dialogurile purtate în E-ágora: factorii determinanți sunt aceiași iar concluziile nu pot fi în esență de altă natură. Acestea fiind spuse, ne întrebăm dacă există, cu adevărat, ceva nou în rolul și locul acestor două instituții în viața comunităților.

În ceea ce privește alăturarea celor două concepte, participarea și democrația, care a condus la definirea unui nou tip de democrație, respectiv democrația participativă, aceasta a fost determinată de nevoia validării deciziei colective. Participarea individului la viața comunității off-line validează rolul său social, iar participarea sa în cadrul comunităților virtuale validează scopul și obiectivele acestora, dând forță opiniilor exprimate și avalizând poziționări publice vis-a-vis de subiecte de interes pentru societate în ansamblul ei.

Plecând de la cele menționate anterior, am putea sintetiza această lucrare în următoarele cuvinte și sintagme cheie: dreptul ca fenomen, comunicare, comunități offline, ágora, democrație, opinie, opinie publică, cutumă, dialog social, participare și reprezentare, majoritate, opinie publică determinantă, democrație participativă, comunități online, agregare, avans tehnologic, E-ágora.

ABSTRACT

“A public place - Ágora - the space where all the citizens who want to participate in the public life of the city should enter” (Rousseau), this was the desideratum of direct democracy, considered by some philosophers to be the only political and social organization capable to offer the necessary conditions to protect and respect the citizen's rights and freedoms, the ultimate goal of social happiness.

Democracy and the role of the individual in society is a theme that has been analyzed and dissected by lawyers, philosophers and sociologists throughout history, in their attempts to find the formula of optimal blending between state power and individual interest.

The aim of this paper is to analyze and compare the original model of direct democracy with the actual socio-political context, where new technologies open unexpected opportunities for communication and citizen participation. The World Wide Web represents a new space, a new "market" - E-ágora - big enough so that any citizen of this world can effectively participate, in real time, in the public life of the "global" city.

Starting from the idea that new technologies can deeply and radically influence the legislative process, by placing the individual person in the foreground and pushing back the parties and classical political organizations, we are trying to redefine the concept of „Ágora", regarded as the leitmotif of original democracy. In direct connection to the

"global village" (aldea global) and the infinity of cyberspace, it is possible to inaugurate E-Ágora, the virtual place where all the citizens are permanently interconnected through technology, and simultaneously express conscious opinions and proposals. Materializing this concept impose redefining operational mechanisms and legislatives rules, in few words: redefine the legislative process.

Ágora, seen as an institution of law or, more precisely, of the history of natural law, was understood as the physical place where decisions were taken by majority, as an expression of the idea of democracy. Independent of the historical evolution, the concept synthesizes the idea of participation in the legislative process, either direct or by representation.

By joining classical concepts to new social realities, this paper analyzes and exposes the transformations that redefine the political role of the citizen, played in the society and in the legislative process. Given the indisputable influence of contemporary technology on both human behavior and individual cognitive processes, we cannot ignore the possibilities that it offers to citizens in order to reorganize the mechanisms of public policy making process. Regarding the impact of the new technologies on society or on individuals it is difficult to find a unitary opinion. The opinions on the subject are divided into a series of parallel horizons, without common points, the ideas will be validated or dismantled in the future, when the real effects will be studied.

Ágora vs. E-Ágora. Just as the ancient Ágora had two functions, the physical public place where all the citizens met, and a process of correlating and amalgamating

public opinions in erga omnes applicable laws, so E-ágora converges towards a representation of public opinion, a virtual place where opinions, beliefs and, ultimately, legal acts are formed.

Regarding the meaning of the proposed concepts, in terms of the political manifestation of individuals, we consider the following synonymy to be defining: ágora represents off-line communities and e-Ágora represents the manifestation of offline communities in the online environment. It should be emphasized that the diversity of online communities goes beyond any organizational form of offline communities. This situation is determined by the technological advance, which makes the offline interaction to appear as an incomparably slower way of communication, unproductive and segregative (meaning that it produces major differences among community members).

We consider necessary to analyse also the source of discussions. In this regard, we have started from the primordial necessity of dialogue. The human being carries out a dialogue in specific cases: socialization or justification. Socialization is the way a person understands to address another person or group, in order to satisfy the need of communication, and justification is the answer given by the interlocutor to a specific question, considered the subject of socialization. Without going into a process of explanation of the terms and without resuming topics already debated in the literature, we can conclude that the agenda in Ágora is the same as main topics of the dialogues carried out in E-Ágora: the determinants and the conclusions cannot be essentially of another kind. If that is said, we wonder if there really is something new in the role played by these two institutions in community life.

Regarding the association of the two concepts, participation and democracy, which led to the definition of a new type of democracy, called participative democracy; we consider that it was determined by the need to validate the collective decision. The participation of the individual in the off-line community's life validates his social role, at the same time that his participation in virtual communities validates their purpose and objectives, giving force to expressed opinions and endorsing public positions regarding the subjects of interest for the society, seen as a whole.

Starting from the above, we could synthesize this paper in the following words and key words: communication, offline communities, Ágora, democracy, opinion, public opinion, custom, social dialogue, participation and representation, majority, determinant public opinion, participative democracy, online communities, aggregation, technological advances, E-Ágora.

INTRODUCERE

În societățile contemporane, alternativele de comunicare au o relevanță enormă. Datorită acestui fapt, în fiecare dintre relațiile sociale se dorește un mediu comun pentru toți. Din acest motiv, comunicarea poate fi privită ca agora timpului nostru. Astfel, agora poate fi privită ca o referință primară tradițională, o realitate atât în sens negativ cât și pozitiv, cauza principală a anxietății continue cauzată de diversitatea mijloacelor de comunicare.

Presa este unul dintre apărătorii drepturilor și libertăților cetățenilor ce încurajează, de asemenea, participarea cetățenilor la viața publică și exprimarea opiniilor. Datorită presei, există în prezent un grad mai mare de transparență în politică și, de asemenea, se garantează pluralismul surselor de informații.

Benjamin Constant considera că:

„Cea mai importantă dintre libertățile sociale este cea a presei. Doar prin aceasta este posibilă răspândirea diverselor opinii și, prin confruntarea lor, să ne apropiem de adevăr. Este singurul mijloc de publicitate și, prin urmare, garanția majoră a cetățenilor: toate limitările puterii devin o himeră fără implicarea mass-media.”²³

² CONSTANT, B. (2010) “*De la liberté des anciens comparée à celle des modernes (La Petite Collection)*”, Editura Fayard/Mille et une nuits, p. 18.

Prin urmare, perioada clasică a mass-media din secolul XVIII, XIX și o mare parte din secolul XX a fost creată din două puncte cardinale. Unul se referă la stat, care era adversarul greu de subjugat, fiind concepută astfel autonomia mass-media ca o cruciadă dificilă și homerică împotriva fiarei guvernului obez și abuziv, care reprezenta un mediu neutru prin care călătoreau cele mai sensibile și importante comunicări. La unison, ofensiva de a obține o presă independentă s-a concentrat, practic, pe renunțarea sau respingerea în totalitate a Statului cu scopul de a obține libertatea de opinie.

La acea vreme, presa scrisă era ingredientul cheie în procesul de diseminare a informațiilor. De la nașterea libertăților democratice au fost prezente reviste, cărți și broșuri, în timp ce ziarele au devenit rapid forma cea mai dorită de comunicare. Pe atunci, era de nebanuit prezența unor forme precum radioul, televiziunea și cu atât mai puțin internetul, sau cele mai sofisticate precum tehnologiile actuale, cum ar fi fibra optică sau comunicarea prin satelit. Acela a fost momentul în care s-au conștientizat unele avertismente, apărări și apologii în jurul libertății de exprimare.

Tocmai această idee care prezintă Statul ca un adversar ce trebuie învins și, în plus, ziarul care este cel mai important mijloc de comunicare, a transformat democrațiile moderne în mod radical. Fără îndoială, mai multe teze

³ În original: *“la más importante de las libertades sociales es la de la prensa. Sólo a través de ella se logra difundir opiniones diversas y, mediante su confrontación, acercarse a la verdad. Se trata del único medio de publicidad y, por tanto, la garantía última de los ciudadanos: todas las limitaciones al poder se vuelven una quimera sin la luz de los medios”*.

inițiale liberale continuă să mențină astăzi o relevanță demonstrabilă, deși știm în mod cert că presa continuă să fie o formă de influență brutală în care statul manifestă o îngrijorare și o influență enormă, întrucât criticile sunt continue, fiind o practică normală pe o multitudine de site-uri.

Mai mult decât atacuri sau limitări la „*libertatea de exprimare*”, cel puțin în multe țări democratice, cel mai mare pericol pentru accesul liber la informații al oamenilor vine din gradul de proveniență a mass-media, ca și în fondarea agențiilor supranaționale care prescriu într-un mod implacabil unilateral și eficient ce trebuie comunicat și cum ar trebui să fie.⁴ Prin urmare, astăzi, această problemă controversată prezintă un mare risc care poate fi observat în avans, fără nicio problemă pentru agențiile de comunicații, ca un beneficiu comercial, motiv pentru care, în plus, a apărut o nouă mass-media în care caracteristicile sale tehnice se bucură de o evoluție și ușurință începută la jumătatea secolului al XX-lea.⁵

În zilele noastre, cel mai mare pericol nu mai este posibila intruziune a statului în mass-media, ci posibilitatea ca mass-media să fie influențată de monopolul agențiilor de comunicare. Un monopol care se încurcă confortabil în arbitrajul privat, fără capacitate media, unde misiunea, lipsită de orice neutralitate, este supusă unei liste de interese. O varietate de politici concentrate care schimbă

⁴ MURO BENAYAS, I. (2006) “*Globalización de la información y agencias de noticias. Entre el negocio y el interés general*”, Paidós, Barcelona, p. 6-7.

⁵ KEANE, J. (1991) “*The media and democracy*”, Polity Press, Great Britain, p. 89-90.

complet obiectivul principal, transcendând la o programare care beneficiază de intențiile politice asociate și atacă adversarii. Această transgresiune a dezbaterii este vădit inevitabilă în circumstanțe de pluralism. Este vorba de un efect inevitabil în fața presei independente.

Metoda de comunicare și exprimare este limitată la un singur purtător de cuvânt sau, mai bine zis, la câțiva. Din acest motiv, este necesar ca în toate democrațiile să existe un complot mediatic diversificat și, prin urmare, să fie o variantă semnificativă care ne oferă o congregație disputată, o concepere a centrelor de comunicare obiective, împreună cu o performanță strict operațională. În cel mai rău caz, va apărea atunci când corespondența mass-media de neegalat va proveni din mass-media dominată sau din monopol.

Dacă ne întrebăm ce prerogative oferă un pluralism mass-media în mod efectiv, este forțat să credem că în cadrul unei societăți democratice nimeni nu trebuie să fie proprietarul absolut al realității sau al vocii; pur și simplu trebuie să existe un număr mai mare de voci permise. Nu neapărat pentru că trebuie să contribuie cu idei radiante și nici cu cât sunt mai multe voci auzite, cu atât mai curând se va obține adevărul, ci pentru a evita unirea dintre putere și realitate. Combinația de voci favorizează faptul că comunicarea emerge din adâncul întunecat și poate fi aclamată de toți.

Nu este dificil de presupus că această nouă zonă a mass-media poate afecta democrația într-un mod foarte dur, fiind cu siguranță implantată într-una din marile sale discipline amânate: de exemplu, controlul puterilor private fără a diminua regimul libertăților. Deși este necesar să se analizeze: Care sunt riscurile afluxului în mass-media? Au

dreptate vocile de alarmă care anunță dezvoltarea sa incontrollabilă? Care sunt avantajele concrete ale acestui pluralism media?

În cadrul societăților libere, niciuna nu trebuie să dețină o formă nelimitată de putere în raport cu viața și moartea comunicărilor. Trebuie să se stabilească care dintre voci trebuie auzite și care ar trebui să tacă.⁶ Multitudinea de obiective, care posedă toată vocea lor relevantă, face imposibil ca cineva să fie ascultat în mod persistent mai mult decât celălalt, da, chiar dacă vocea care dă dreptate pierde. Acesta este motivul pentru care democrația este o armonie a intereselor, viziunilor și ideilor multiculturalismului.⁷

Prin urmare, o adunare enormă de puteri ale mass-media reprezintă, fără nici o îndoială, un pericol latent transformat într-o clasă de „*dirijor al mass-media*”, în care ostentia sa magnifică a puterilor îi permite să stabilească cine vorbește, cine expune, ce subiect, sub ce formă o face sau timpul dedicat acestuia.

Puterea de a-și însuși adevărul și vocea care îl diseminează, o putere asupra existenței unor voci importante în cadrul unei democrații. Deci nimeni nu ar trebui să reunească astfel de puteri exclusive în paralel cu „*dirijorul*” în nicio unitate democratică. Ceea ce se încearcă atunci este o pluralitate dezbătută pentru a realiza o diversificare incontestabilă a vocilor în democrație; o excludere a mijloacelor care îi diminuează puterea complexă și intrinsecă.

⁶ CANETTI, E. (1977) „*Masa y poder*”, Alianza-Muchnik. Barcelona, Ediția I în limba germană 1960, p. 465-467.

⁷ Idem.